

Részletes ismertető az Anyanyelv és kommunikáció tankönyv és munkafüzet 3. osztályosoknak taneszközökről

(FI-501010301/1; FI-501010302/1)

A tankönyv koncepciója

Az Anyanyelv és kommunikáció 3. osztályosoknak tankönyv a Nemzeti alaptantervnek és kerettantervnek megfelelően készült, és az anyanyelvi kompetencia fejlesztését tekinti alapcélként a magyar nyelv és irodalom nyelvi vetületének oktatásán belül. A tankönyv a gyerekek már meglévő (vagy szunnyadó) anyanyelvi ismereteire épülő, játékos és kedves, beszédre és felfedezésre készítő illusztrációkat, szövegeket és feladatokat tartalmaz, figyelembe véve, hogy a gyerekek spontán igénye a felhőtlen játék, a humor és a mesevilág. Ezekre alapozva kelti fel a tankönyv a gyerekek érdeklődését az anyanyelvi (beszélt és írott) kommunikáció iránt: fokozatosan tudatosítja és fejleszti a gyerekek készségeit-képességeit ezen a területen. A tankönyv a 2. évfolyamon már megalapozott, egyre tudatosabb anyanyelvi ismeret és helyesírás folytatásának jegyében készült.

A tankönyv metodikájában következetesen tevékenykedtető megközelítést alkalmaz, és fejleszti mindazokat a kompetenciákat, amelyek a nyelvi kommunikáció világába vezetik be tanulókat. A tankönyv a helyesírással párhuzamosan fejleszti a kulcskompetenciák egyéb elemeit is a magyar nyelv és irodalom oktatása során.

Az Anyanyelv és kommunikáció 3. osztályosoknak tankönyv a 2. osztályos Nyelvtani-helyesírás taneszközök szerves folytatása.

Az Anyanyelv és kommunikáció 3. tankönyv a funkcionális vagy más szóval kommunikációs nyelvtan elemeire épülő, a beszédből kiinduló kommunikációs tankönyv. A funkcionális felfogás eredményeképpen a gyerekek az anyanyelvüket a számukra – életkori sajátosságaiktól fogva – még talán kevésbé üzenő, kevésbé érthető leíró szemlélettel szemben nem egyfajta szabályleírás alapján, hanem az anyanyelv használata és működése, a beszédaktus, beszéd folyamat közben fedezik fel, ismerik meg.

Az így, a nyelvi kommunikáció folyamatára figyelve, játékosan és értelmezve elsajátított ismeret sokkal jobban rögzül, és alkalmazás-képesebb tudást, illetve stabilabb és jóval tudatosabb helyesírási készségeket eredményez a gyerekek tanulási folyamata során. A leíró nyelvtan felől közelítő feladatok és tankönyvi összefoglalások, gondolattérképek pedig tudatosítják ugyanazokat a nyelvi jelenségeket, információkat,

tudnivalókat, amelyeket funkció közben ismernek/figyelnek meg, illetve gyakorolnak a gyerekek.

Szaktudományos háttér

A nyelvi rendszer és a nyelvi tevékenység, a beszéd nem valami magában álló logikai vagy grammatikai struktúra, hanem egy közösség és tagjai nyelvi képességeinek és cselekedeteinek a kulturális felhalmozásban kialakított megismerő és kommunikációs közege. Így a nyelv elsajátítása és a nyelvi szocializáció is az adott kultúrába való beilleszkedés, beletanulás hosszú folyamata, s nem csupán egyfajta föltételezett szabályrendszer megtanulása. A nyelvi tudás tanulás eredménye. A tanulás a nyelvhasználati események során szerzett tapasztalatokból összegződik. A nyelvhasználati esemény mindig közös cselekvés, figyelemirányítás, szándékirányulás, tehát valós személyközi helyzetekben történik.

A funkcionális nyelvszemlélet egyik legfontosabb alapelve, hogy nem értelmezhető a nyelv a beszélőtől függetlenül létező jelenségként, és hogy alapvető a mindenkor beszélő és hallgató nézőpontjának a figyelembe vétele a nyelv leírásakor. (Ezzel szemben a szűkebb értelemben vett nyelvtan, grammatika a nyelv legabsztraktabb, szimbolikus kódolási rendszere.) A nyelv két legáltalánosabb funkciója a kommunikációs és a kognitív funkció. A nyelvtan közreműködik abban a megértési folyamatban, amely akkor zajlik, amikor a verbális interakció révén az emberek kommunikálnak egymással.

Nemcsak arra kell magyarázatot adnunk, hogyan lesz a nyelvi egységekből koherens szöveg, hanem olyan diskurzusfaktorokat is be kell vonni a nyelvtanba, amelyek hatással vannak a mondatok belső szerkezetére (a beszélő nézőpontja, szándéka a partner figyelmének irányítására stb.; pl. mondatfajták).

A funkcionális szemlélet szerint egy esemény észlelésének, megértésének a szerkezete és a nyelvi forma között valamiféle hasonlóság (ikonicitás) mutatkozik meg, azaz ha egy történetet az események időrendjében mesélünk el, vagyis a mondatok elrendezése, egymásutánja megfelel az esemény időbeli szerkezetének, az egymásra következésnek. A szórend, a közelség és a távolság is jelentéseket hordoz. Nem önkényes például a jelzős szerkezet szórendje sem, ebben több jelző (melléknév) esetén a főnévhez legközelebb a szemantikailag leginkább releváns jelző (melléknév) áll. Ez is olyan tényező, amely nemcsak a nyelvtanban, hanem a fogalmazás tanításakor is jól használható.

A tankönyv módszertani jellemzői

Mindezzel összefüggésben a tankönyv játékosan fejleszti a gyerekek idegen nyelvi kompetenciáit is – szemléletében és az órák felépítésében is. A tankönyv alkotói egy

úgymond „magyar mint idegen nyelv” tankönyv felfogásához hasonlóan kezelik és adják közre az elsajátítandó tananyagot. Ez azért is lényeges, mert ugyan a könyv mindig meglevő ismeretre alapoz, abból indul ki, de nem tekinti adottnak vagy tudhatónak az elsajátítandó ismeretanyagot (pusztán csak azért, mert ez a gyerekek anyanyelve). Ezáltal az anyanyelvi jártasságot a könyv és a munkafüzet nagyban fejleszti és erősíti, az anyanyelv használatát teszi egyre tudatosabbá – párhuzamosan az idegen nyelvi kompetenciák látens kialakításával.

A tankönyv megszerettetni kívánja a gyerekekkel mind a nyelvtan tantárgyat, mind pedig az anyanyelvet. Ez pedig csak a nyelv működése közben felfedezett kellő számú ismeret által lehetséges.

A magyar nyelvtani kategóriák, fogalmak zöme igen beszédes („fő”név, „köz[ös]” név, „saját, tulajdon” név, „mellék”név, ige, „kötő”, „jel-en, jövő” idő stb.), ezt a gyerekekkel már a velük való megismerkedés idején szándékunkban áll felfedeztetni, mivel ez is közelebb hozza, érthetőbbé és értelmesebbé teszi a számukra a kategóriákat. Ezt a címekben és az összefoglaló szövegekben is igyekszünk érzékeltetni, illetve egyszerűen megmagyarázni.

A másik fontos törekvésünk, hogy az adott szófajt mondat szinten mutassuk meg a gyerekeknek nemcsak a fogalmának bevezetésekor, hanem akkor is, amikor természetes közegébe visszahelyezzük. Mivel a nyelvet evolúciós alapon, azonosítások sorozataként fogjuk fel, ezért célszerű az alapszófajokat állítmányi szerepben megismerniük a gyerekeknek a mondaton belül. (A főnevek és melléknevek megismerésekor ez kevésbé természetes, mint az igék esetében: [Ő] Katona. [Ez egy] Fegyver. [Ő] Ügyes. [Az] Fehér. Veszélyes.) Így az eddig egyeduralkodó szemantikai jellegű megközelítés mellett („Mit fejez ki?”) a grammatikai szerepet is meg tudjuk mutatni olyan egyszerű formában és mértékben, amely a kategóriába sorolást megkönnyíti a gyerekek számára (Hogyan [hová] illik a mondatba? Melyik szófajhoz kapcsolódik [és hogyan]?) – mondattani ismeret nélkül is.

Ezt a célt támogatják az ún. grafikus szervezők, gondolati térképek is. A grafikus szervezők a lineárisan kibomló, nehezebben tagolható, hömpölygő szöveggel egyenértékű információt tartalmaznak, megmutatva az üzenet lényeges fogalmi jégeit és szerkezeti felépítését is.

A túl szűkszavú, nyelvi félrevezérlésre okot adó definíció veszélye különösen igaz az elvont nyelvtani kategóriák (szófajok) esetében. Ha az ígéről csak annyi ismerete van a gyermeknek, hogy „cselekvést, történést és létezést kifejező szófaj”, azt vagy egyáltalán nem érti (és a definíciót félretolva maga próbálja meg felismerni az igéket), vagy csak félig-meddig érti. Joggal kérdezi, hogy a „kopogtatás” miért nem ige, hisz cselekvést fejez ki, a „reccsenés” miért nem ige, hisz történést fejez ki. A „fél, örül, fázik” stb. pedig miért ige, hisz sem cselekvést, sem történést, sem létezést nem fejez ki, stb. Arról

nem is szólva, hogy fordítva: az absztrakt (tulajdonságokat vagy egyéb körülményeket kifejező) főnevekkel való ismerkedést, azok felismerését is gátolhatja mindez (ásás, szabadság, tanár, mérnök stb.).

Ezzel a túl szűkszavú és túl absztrakt megközelítéssel járó elsajátítási probléma a melléknév tanításakor is ugyanúgy elő fog bukkanni a tanítási folyamat során, hisz vannak a melléknévre jellemző tulajdonságot, állapotot kifejező főnevek [orvos, katona, tanár, rom stb.] és igék is [zöldell, örül, fáj, szeret, nevet, rohad stb.].

Az ige csoportokra osztásának problematikájába illik az ún. állapotigék (érzelmi, értelmi állapotot kifejező igék) esete is. Annak ellenére, hogy nem kerettantervi követelmény az ezekkel való megismerkedés, a taneszközrendszer egy differenciáló (szabadon választható) szakaszt mégis szán az igék ezen csoportjának megismerésére, mivel az anyanyelvi és az idegen nyelvi jártasság megalapozásához, a használat közben tetten ért, élő nyelv megértéséhez és elsajátításához, az alkalmazásképes tudás megszerzéséhez ez a kategória elengedhetetlen a gyerekek kommunikációs kompetenciáinak fejlesztése során. Azért van módjuk a gyerekeknek a 4. nagy igei csoport megismerésére is, hogy az anyanyelv iránt érdeklődők majdnem minden igét, amellyel olvasmányaikban és előszóban találkoznak, jól és a többi csoporttal nem összekeverve, nem követelményként ugyan, de be tudják sorolni az igék valamelyik csoportjába jelentéskör szerint. Más nyelvekben más szófajjal is kifejezhetjük ezeket, ezért és az átfogalmazások érdekében is hasznos ezek megismerése (szeret=szerelmemérzést táplál, szerelmes lesz; fáj neki=fájdalmai vannak, fájdalmat érez stb.).

Amikor az olvasáskönyvben keresnek példákat az igefajtákra a gyerekek, egy-egy mesében sok mondat egymásutánja is lehet olyan, amelyben nincs cselekvő vagy történést/létezést kifejező ige, mindegyik állaputra utal: „Sírt, rítt az öreg király, fájt neki nagyon a dolog, de végül megörült a jó híreknek, és azt gondolta, hogy nem kell többet nyugtalankodnia”. Holott az olvasókönyv 3.-ban lévő olvasmányok, mesék számtalan állapotigét tartalmaznak (Az egyik szeme sírt, a másik nevetett.; Így szomorkodott az öreg király.; Stb.) – a nyelv természete szerint.

Ez az igefajta azt fejezi ki, hogy az élőlényeket/tárgyakat (a mondat alanyát) milyen érzelmi, értelmi vagy egyéb állapot jellemzi (örül, nevet, izgul, fél, elkeseredik; ért, tud, felfog, gondol; fázik, fáj, hasonlít). Az állapot tartozhat élettelen dolgokhoz is (foszlik, bűzlik, illatozik). Az élőlények és az élettelen dolgok ilyenkor nem cselekednek ugyan, mégis átélik az állapotot, és kisebb-nagyobb mértékben részt is vesznek benne (féltekenykedik, szeret, bízik, nyugtalankodik, megijed). A történéshöz hasonlóan az élőlények és az élettelen dolgok állapota is mindig független a szándéktól, az akarattól. Ezek az igék sem a Mit csinál?, sem a Mi történik? kérdésre nem felelnek igazán. És egy kicsit mégis.

A fáj (nekem, neked stb.) passzív ige például első hallásra és grammatikai felépítését tekintve is történést fejez ki. A fájdalom azonban mindig valamilyen cselekvés, történés eredménye, következménye. Velünk történik, mi szenvedjük el, mégis valamennyire részt veszünk benne.

A nevet, a mosolyog, a nyaral a sír és a csalódik (én, te stb.) inkább tűnnek elsőre aktív, cselekvő igéknek. Holott nem azok, mert valami mindig kiváltja ezeket. A nevetés, a mosoly, a nyaralás, a sírás és a csalódás éppen annyira történik is velünk valaminek a következményeképpen, mint amennyire azt mi cselekvő módon irányítani szeretnénk. Nem szeretnénk eltitkolni mindezt az érdeklődő és a tehetség gondozást igénylő (struktúrában gondolkodó) gyerekek előtt.

Az állapotigékkel való játékos, nem kötelező megismerkedés további haszna, hogy még jobban elmélyíti és tudatosítja a harmadikos gyerekek számára az alapvető célt: a cselekvést és a történést kifejező igék megkülönböztetését, valamint fejleszti a fogalmi gondolkodásukat és a figyelmüket.

A tankönyv jellemzői

A könyvbéli játékos, figyelemfelkeltő lecke címeikkel a szerkesztő az órán elsajátítandó tananyagra utal, alcímként megjelölve az óra tartalmát a körív alján, a füzetben viszont csak ez, a szabatos, pontos, szakszerű megfogalmazása szerepel a leckéknek. A lecke cím az óra tartalmára utal a még nem tanult szakszó, fogalom elkerülésével, hiszen elsődleges célunk nem a fogalom megjegyeztetése, hanem a fogalommal jelölt nyelvi, nyelvtani ismeret megfigyeltetése és összegzése. A munkafüzetben a már ismert fogalom jelenik meg címként. A csak a tankönyv körívében közölt, a látványba belesimuló alcímek a tanító számára pontosítják az óra és az éppen elsajátítandó tananyag tartalmát.

A könyvben való tájékozódást az 5. oldalon elhelyezett Tudnivalók is segítik a gyerekek számára. Itt kapnak információt a tankönyv fontosabb elemeiről és azok szerepéről a tanulás során. A tartalom és a jelmagyarázat a könyv végén található.

A számtalan gondolatterkép a vizuális rögzítés, összefoglalás, ismétlés, kiegészítés lehetőségét kínálja.

